

مقتل نامه

بررسی تحلیلی شیوه‌های تاریخ‌نگاری مقتل
از آغاز تا پایان قرن پنجم ه.ق

دکتر بهاء‌الدین قهرمانی نژاد شایق
(عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

قهرمانی نژاد شایق، بهاءالدین، ۱۳۴۳ -

مقتل نامه: شیوه‌های تاریخ‌نگاری مقتل از آغاز تا پایان قرن پنجم هـ. ق. / بهاءالدین قهرمانی نژاد شایق - مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۴.

ISBN 978-600-06-0052-5

۳۴۰ ص

فیفا.

ب. عنوان.

الف. بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

۱. مقتل نویسی.

۲۹۷/۹۵۳۴

BP ۴۱ / ۵ / ۹ ق ۷ ۱۳۹۴

۴۱۰۸۷۱۷

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مقتل نامه

شیوه‌های تاریخ‌نگاری مقتل از آغاز تا پایان قرن پنجم هـ. ق.

دکتر بهاءالدین قهرمانی نژاد شایق

ویراستار: سید محسن ناجی نصرآبادی

چاپ اول: ۱۳۹۴ / ۱۰۰۰ نسخه، وزیری / قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۹۱۷۳۵-۳۶۶

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهش‌های اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۷۱۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۱.....
سپاس نامه.....	۱۳.....
اهدا به.....	۱۴.....
چکیده.....	۱۵.....
پیشگفتار.....	۱۷.....
فصل اول: کلیات	۲۱.....
۱. تعاریف.....	۲۱.....
۱-۱. ضرورت انتخاب موضوع.....	۲۱.....
الف / ۲: تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن.....	۲۲.....
الف / ۳: هدف‌ها، فرضیه‌ها و پرسش‌ها.....	۲۴.....
الف / ۴: پیشینه پژوهش.....	۲۵.....
الف / ۴-۱: آثار مقتلی.....	۲۶.....
الف / ۴-۱-۱: سیری در مقتل نویسی و تاریخ‌نگاری عاشورا (رنجبر).....	۲۶.....
الف / ۴-۱-۲: عاشوراپژوهی (صحتی سردرودی).....	۲۷.....
الف / ۴-۱-۳: معرفی و نقد منابع عاشورا (حسینی).....	۳۰.....
الف / ۴-۱-۴: تأملی در نهضت عاشورا (جعفریان).....	۳۱.....
الف / ۴-۱-۵: مقتل جامع سید الشهداء (ع) (گروهی از محققان زیر نظر مهدی پیشوایی).....	۳۲.....
الف / ۴-۱-۶: آثار دیگر.....	۳۴.....

ب- مفاهیم و مصطلحات (واژگان کلیدی)..... ۳۴

- ب / ۱- اهل بیت علیهم السلام ۳۵
- ب / ۲- شیعه ۳۶
- ب / ۳- اهل سنت (عامه) ۳۸
- ب / ۴- مقتل نگاری ۳۹
- ب / ۵- مکتب تاریخ نگاری مدینه ۴۰
- ب / ۶- مکتب کوفه ۴۱
- ب / ۷ اخباری گری ۴۱

ج- معرفی و نقد منابع ۴۲

- ج / ۱: انساب ۴۲
- ج / ۱-۱: انساب الاشراف، بلاذری (م ۲۷۹ ق) ۴۴
- ج / ۲: طبقات ۴۵
- ج / ۱-۲: الطبقات الکبری، ابن سعد (م ۲۳۰ ق) ۴۵
- ج / ۳: فتوح ۴۶
- ج / ۱-۳: الفتوح- ابن اعثم کوفی (م ۳۱۴ ق) ۴۶
- ج / ۴: تاریخ نامه های عمومی ۴۷
- ج / ۱-۴: الامامة و السیاسة، ابن قتیبہ دینوری (م ۲۰۳ ق) ۴۸
- ج / ۲-۴: الاخبار الطوال، احمد بن داود ابوحنیفه دینوری (م ۲۸۲ ق) ۴۸
- ج / ۳-۴: تاریخ یعقوبی، ابن واضح یعقوبی (م ۲۸۴ ق) ۴۹
- ج / ۴-۴: تاریخ طبری- ابن جریر طبری (م ۳۱۰ ق) ۴۹
- ج / ۴-۵: تاریخ مسعودی - علی بن حسن مسعودی (م ۳۴۶ ق) ۵۰
- ج / ۵- منابع روایی ۵۱
- ج / ۵- ۱- اصول کافی - محمد بن یعقوب کلینی (م ۳۲۹ ق) ۵۱
- ج / ۵- ۲- الامالی، شیخ صدوق (م ۳۸۱ ق) ۵۲
- ج / ۵- ۳- الارشاد - شیخ مفید (م ۴۱۳ ق) ۵۲
- ج / ۵- ۴- الامالی - شیخ طوسی (م ۴۶۰ ق) ۵۳
- ج / ۵- ۵- بحار الانوار - علامه مجلسی (م ۱۱۱۰ ق) ۵۳

فصل دوم: بررسی علل، عوامل، زمینه‌ها و مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری مقتل ۵۵

بخش اول: علل، عوامل و زمینه‌ها ۵۵

الف: مکتب تاریخ‌نگاری عراق ۵۵

الف/۱- توسعه ممالک اسلامی در شرق، زمینه‌ساز مکتب تاریخی عراق ۵۵

الف/۲- تأثیر مستقیم مکتب تاریخ‌نگاری ایران و عراق بر یکدیگر ۵۸

الف/۲-۱: گستره فتوحات اسلامی در ایران ۵۸

الف/۲-۲: فرهنگ غنی ایران و پیشینه آن ۵۸

الف/۲-۳: تشابه دو مکتب ۵۹

ب- تاریخ‌نگاری مقتل ضرورتی در مکتب کوفه ۵۹

ج - ارتباط مستقیم تاریخ‌نگاری مقتل با سایر اجزای مکتب کوفه ۶۰

د - تقارن محتوای منابع مقتلی با شکل‌گیری مکتب عراق ۶۰

ت - تأثیرات مکتب کوفه در سایر علوم ۶۱

ث - گرایش به اهل بیت (علیهم‌السلام) ۶۲

ر - واقعه کربلا ۶۵

ز - جایگاه امام حسین (علیه‌السلام) ۶۶

س - قیام‌های سادات حسنی (علیهم‌السلام) و حسینی (علیه‌السلام) ۶۹

س/۱ - مقتل زید شهید ۷۰

س/۲ - مقتل یحیی بن زید ۷۳

س/۳ - امارت‌های محلی منسوب به شیعه ۷۵

ص / قیام‌های منسوب به شیعه در عراق ۷۶

ص/۱- قیام توابین ۷۶

ص/۲- قیام مختار ۷۹

بخش دوم: مؤلفه‌های شکلی و محتوایی در تاریخ‌نگاری مقتل ۸۴

الف- نگرش اخباریان ۸۴

ب - رابطه تاریخ‌نگاری مقتل با داستان‌های ایام‌العرب ۹۰

ج - بهره‌گیری از داستان‌های موالی (اقوام غیر عرب) ۹۴

ج/۱- نزدیک بودن مرزهای جغرافیایی عراق به شرق و ایران ۹۵

- ج/ ۲- داستان‌های شورانگیز در ادبیات ایران ۹۷
- ج/ ۳- مشابهت‌های شاهنامه فردوسی با اشعار عرب ۱۰۰
- ج/ ۴- تمثیلات عَمَّان سامانی ۱۰۲
- د - منظومه‌ علی‌نامه علیه السلام ۱۰۳
- هـ - تمثیلاتی از امامان علیهم السلام ۱۰۵
- ت - نهضت ترجمه آثار عربی به فارسی و بالعکس و تأثیر آن بر مباحث مقتلی ۱۰۹
- ت/ ۱: خبر مقتل امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام ۱۱۱
- ت/ ۲: خبر مقتل حسن بن علی رضی الله عنهما ۱۱۲
- ت/ ۳: خبر مقتل حسین بن علی علیه السلام ۱۱۳
- ت/ ۴: مقتل زید بن علی بن الحسین بن علی بن ابی‌طالب ۱۱۹
- ت/ ۵: ترجمه مستوفی هروی از کتاب الفتوح ابن اعثم ۱۲۰
- ث- احساس‌گرایی و حماسه‌نویسی در تاریخ‌نگاری مقتل ۱۲۴
- ث/ ۱- ضرورت‌های این شیوه ۱۲۴
- ث/ ۲: عجین بودن محتوای مقتلی با احساس و حماسه ۱۲۵
- ث/ ۳- تأکید بر توجه به احساس و عاطفه در بیان مطالب ۱۲۶
- پ - گرایش به شعر در تاریخ‌نگاری مقتل ۱۳۴
- س - جایگاه مرثیه‌سرایی در مقتل ۱۴۱
- س/ ۱- جعفر بن عَمَّان طایبی (متوفای ۱۵۰ق) ۱۴۱
- س/ ۱- ابوهارون مکفوف ۱۴۳
- س/ ۱- مرثیه‌سرایان دیگر ۱۴۳
- س- برخی بزرگان شیعی در آغاز سیر تاریخ‌نگاری مقتل ۱۴۴

فصل سوم: شرح آثار تاریخ‌نگاران مقتل ۱۴۷

الف - انسب الاشراف - بلاذری (م ۲۷۹ق) ۱۴۷

ب - آثار مقتل ۱۵۱

ب - ۱: مقتل الحسین علیه السلام ابی مخنف (م ۱۵۷ق) ۱۵۲

ب/ ۲: وقعة صفین، منقری (م ۲۱۲ق) ۱۶۷

ب/ ۳: اسماء المغتالین - ابن حبيب بغدادی (م ۲۴۵ق) ۱۷۴

ب/۴: مقتل امام امیرالمؤمنین (ع)، ابن ابی دنیا (م۲۸۱ق).....	۱۷۸
وصیه [امیرالمؤمنین] علی بن ابی طالب رحمه الله تعالى	۱۸۶
ب/۵: مقاتل الطالبیین ابوالفرج اصفهانی (م۳۵۶ق).....	۱۹۲
ج- طبقات الکبری - محمد بن سعد (م۲۳۰ق).....	۱۹۹
د- الفتوح: ابن اعثم کوفی (م۳۱۴ق).....	۲۰۱
هـ - تاریخنامه های عمومی	۲۱۰
هـ- ۱: الامامة والسياسة - ابن قتیبہ دینوری (م۲۷۶ق).....	۲۱۰
هـ- ۲: الاخبار الطوال - ابوحنیفه احمد بن داود دینوری (م۲۸۲ق).....	۲۱۵
هـ- ۳: تاریخ یعقوبی - ابن واضح یعقوبی (م۲۸۴ق).....	۲۱۸
هـ- ۴: تاریخ طبری - محمد بن جریر طبری (م۳۱۰ق).....	۲۲۰
هـ- ۵: مروج الذهب و معادن الجوهر- مسعودی (م۳۴۶ق).....	۲۲۸
هـ- ۶: شرح الاخبار، قاضی نعمان (م۳۶۳ق).....	۲۲۹
هـ- ۷: تجارب الامم- ابن مسکویه رازی (م۴۱۲ق).....	۲۳۰
پیوست فصل سوم	۲۳۲
فصل چهارم: گزارش مقاتل در جوامع روایی	۲۳۶
وجوه تشابه جوامع روایی با مباحث تاریخی	۲۳۶
الف - ثقة الاسلام کلینی (م ۳۲۹ ق).....	۲۴۰
ب - شیخ صدوق (م۳۸۱ق).....	۲۴۴
ج - شیخ مفید (م۴۱۳ق).....	۲۵۲
د - شیخ طوسی (م۴۶۰ق).....	۲۶۳
هـ - روایت های قتلی در منابع روایی اهل سنت	۲۷۱
هـ / ۱: محمد بن عمر واقدی (م۲۰۷ق).....	۲۷۱
هـ / ۲: احمد بن حنبل (م۲۴۱ق).....	۲۷۳
هـ / ۳: محمد بن اسماعیل بخاری (م۲۵۶ق).....	۲۷۴
هـ / ۴: مسلم بن حجاج (م۲۶۱ق).....	۲۷۶

- ه / ۵: رازی دولابی (م ۳۱۰ ق) ۲۷۷
- ه / ۶: ابوبکر جوهری (م ۳۲۳ ق) ۲۷۷
- ه / ۷: ابن عبد ربه اندلسی (م ۳۲۸ ق) ۲۷۸
- ه / ۸: سلیمان بن احمد الطبرانی (م ۳۶۰ ق) ۲۷۹
- ه / ۹: حاکم حسکانی (م ۴۰۴ ق) ۲۷۹
- ه / ۱۰: ابن عبد البر اندلسی (م ۴۶۳ ق) ۲۸۰

ث: راویان مقتلی شیعه ۲۸۰

- ث / ۱: اصبخ بن نباته مجاشعی (م ۶۴۴ ق) ۲۸۰
- ث / ۲: جابر جعفی (م ۱۲۸ ق) ۲۸۲
- ث / ۳: عمّار دهنی (م ۱۳۳ ق) ۲۸۳

پیوست فصل چهارم ۲۸۵

فصل پنجم: آسیب شناسی در تاریخ نگاری مقتل ۲۸۹

الف / ۱: تحریف در لغت و اصطلاح ۲۸۹

الف / ۲: علل و عوامل تحریف ۲۹۳

الف / ۱-۲: فقدان برخی منابع اصلی ۲۹۴

الف / ۲-۲: نقل های متفاوت از یک رخداد ۲۹۴

الف / ۲-۳: منظر کلامی تاریخ نگاران مقتل ۲۹۷

الف-۳: پیشینه تحریف شناسی ۳۰۰

ب- ضرورت و امکان بازآفرینی حلقه های گم شده ۳۰۳

ب / ۱: روشن شدن برخی از اجزا و جزئیات رخدادها ۳۰۳

ب / ۲: وظایف تاریخ نگاران ۳۰۸

ج- دلایل عدم دسترسی به حلقه های گم شده ۳۱۱

ج / ۱: سیاست های حاکمان ۳۱۱

ج / ۲: جنگ ها و کتاب سوزی ها ۳۱۲

ج / ۳: عدم شناخت و آگاهی از برخی آثار و مؤلفان آن ۳۱۲

ج / ۴: جستجو نکردن از منابع خطی در کارهای پژوهشی ۳۱۲

ج / ۵: برخی تردیدها در منابع ۳۱۳

د / غلو و اغراق در تاریخ نگاری مقتل ۳۱۵

پیوست فصل پنجم ۳۱۷

۱- کتاب لؤلؤ و مرجان (علامه محدث نوری م ۱۳۲۰ ق) ۳۱۷

۲ - محدث قمی م ۱۳۵۹ ق ۳۱۹

۳ - شهید قاضی طباطبایی (م ۱۳۵۸ ش) ۳۲۱

۴ - شهید مرتضی مطهری (م ۱۳۵۸ ش) ۳۲۲

۵ - برخی از آثار دیگر ۳۲۳

نتیجه گیری ۳۲۵

منابع ۳۲۷

سخن ناشر

عن عبد السلام الهروی: عن أبي الحسن الرضا عليه السلام
قال: رَجِمَ الله عبداً أحيأ أمرنا قُلْتُ فَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قال: يَتَعَلَّمُ
عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا^۱.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲؛ درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با ترکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد صلی الله علیه و آله، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امر امامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ اصیل اهل بیت آشنا ساخته اند.

بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی بر اساس نگاه ژرف تولیت عظمای این آستان ملک پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و دیدگاه های حکیمانه خلف صالح

۱. رحمت خدا بر بنده ای که فرهنگ ما را زنده کند، دانش های ما را فرا گیرد و به مردم بیاموزد. اگر مردم زیبایی سخنان ما را می دانستند، از ما پیروی می کردند.

۲. الذاریات / ۵۶: «و جن و انس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

ایشان، مقام معظم رهبری، حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای مدظله العالی، با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت و طهارت پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

* * *

مقتل‌نگاری و پیگیری علل و عوامل آن یکی از ضروریات امر تحقیق در حوزه‌های دینی است. تاریخ‌نگاری مقتل در مکتب کوفه و عراق دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر تاریخ‌نگاری‌ها ممتاز می‌کند. از این رو، مؤلف محترم در این اثر به بررسی مقتل‌نگاری از آغاز پیدایش تا پایان سده پنجم هجری پرداخته است.

بررسی و تحلیل منابع و گزارش‌ها؛ تأثیرپذیری از شیوه‌های تاریخ‌نگاری و اثرگذاری بر آن‌ها، تشخیص مطالب درست از نادرست؛ شناسایی مؤلفه‌های اصلی این شیوه؛ جستجو و روشن کردن برخی موارد نیافتده یا گم شده و همچنین ورود به مقتل‌های مربوط به سایر ائمه هدی از ویژگی‌های این اثر است.

بنیاد پژوهشی اسلامی
آستان قدس رضوی

سیاس نامه

لازم است از محضر تمامی استادانی که در طول سال‌های تحصیل و تحقیق در رشته تاریخ (ایران و اسلام)، از آن‌ها فیض برده‌ام، به ویژه علامه بزرگوار، مرحوم آیه الله سید مرتضی عسکری رحمه الله و همچنین استادان بزرگوار مراحل دانشگاهی این رشته، از دانشگاه تهران و پژوهشگاه علوم انسانی تا دانشگاه اصفهان، به مصداق کلام نغزو عمیق امام رضا علیه السلام که فرمود: «من لم یشکر المنعم من المخلوقین، لم یشکر الله عزّ وجل» کمال خضوع و قدردانی را ابراز کنم و از این که نمی‌توانم فرد فرد ایشان را نام ببرم، اعتذار جویم. اما در این رساله، از محضر استادان بزرگوار راهنما، آقایان دکتر محمدعلی چلونگر و دکتر اصغر منتظرالقائم دکتر سید اصغر محمودآبادی تشکر کرده، از سروران معزز بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و مسئولان محترم انتشارات در نشر این اثر که رساله دکتری این جانب است، قدردانی کنم.

والله المستعان

بهاء الدین قهرمانی نژاد شایق

محقق حوزه مقتل‌شناسی و دکتری تاریخ اسلام

اهدایه

تربت عرشی حسینی علیه السلام که، تَخْرُقُ الْحُجُبَ السَّبْعَ^۱ بوده و مستشفای روح و جسم اهل نظر، و فيه ذکری لِمَنْ کان لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ^۲. امید که این وجیزه، راهی به سوی فراخنای شیوهٔ مقتل نگاری و سنت مرضیه‌ای در معرفی نگرش به تاریخ نگاری مقتل باشد.

۱. این اصطلاح، برگرفته از روایت بسیار نغز و زیبای امام صادق علیه السلام است که فرمود: «السجود علی التربة الحسینیه تخرق الحجب السبع، یعنی، سجده (برای حق تعالی و) به روی تربت امام حسین علیه السلام، حجاب‌های هفت‌گانه را از میان برمی‌دارد. (قطب الدین راوندی، ۱۴۰۷ق، ص ۱۸۸، ح ۵۱۹؛ علامه حلی، ۱۴۱۰ق، ص ۱۱۳). مقصود از حجاب‌های هفت‌گانه، به فرمایش بزرگان اهل معنا و (برگرفته از آموزه‌های الهی)، سر الصعود و العروج من التراب الی رب الارباب و از خاک تا افلاک است!

۲. ق: ۳۷.

چکیده

رسالت اصلی این پژوهش، بررسی همه‌جانبه شیوه‌ها، علل و زمینه‌های نگارش مقتل در سده‌های آغازین اسلامی است. به همین جهت، به تحقیق کتابخانه‌ای و میدانی دست یازیده شده و شیوه تحقیق نیز، بر مبنای تحلیل گزارش‌ها در منابع مقتلی است. بنابراین، پس از بیان و تعریف اصطلاحات، به محورهای مختلف تحقیق پرداخته شده که اهم آن عبارت است از:

نگارش مقتل از امتیازهای مهم در مکتب کوفه بوده است که در گزارش‌ها و روایت‌های اخباریان مشهور این مکتب، همچون ابو عمرو بن شراحیل (م ۱۰۵ق)، عوانه بن حکم (م ۱۴۷ق) و ابومخنف ازدی (م ۱۵۷ق)، دیده می‌شود. این مجموعه روایت‌ها، گاه به شکل کتابی مستقل، تحت عنوان مقتل یا روایتی منفرد در همین موضوع و گاه در ضمن آثار دیگر به ما رسیده است. وجه مشترک همه آن‌ها، یکسان بودن از جهت شکل و محتواست. علل، عوامل و زمینه‌های اصلی این نوع از تاریخ‌نگاری، علاوه بر ویژگی‌های مکتب عراق، برگرفته از نگرش دینی راویان و مورخان از یک سو و تأثیر گرفته از روحیه رزمجویانه در مسئله نبردهای داخلی در درون حاکمیت از سوی دیگر است. از همین روش شرح نبردهایی مانند جمل، صفین، نهروان، اقدامات مسلحانه و قیام‌هایی همچون حماسه کربلا، جنبش

تواین، مختار، زید شهید، نفس زکیه، شهیدان فخر و حوادث نزدیک به آن، دست مایه اصل نوشته های مقتلی گردیده است. نتیجه عادی این گزارش ها، پدیدار شدن آثاری است که با عنوان مقتل از آن یاد می شود. بررسی شیوه این گزارش ها و تفاوت های موجود در آن، ما را به تأییر پذیری محتوای مقتل از ادبیات رایج در ایام العرب و آثار موجود در نظام نامه ادبیاتی ایران در عهد عباسیان آگاه می سازد. شناختن مرز بین گزارش های موجود در جوامع روایی و منابع تاریخی در مقتل نیز از رسالت های مهم این پژوهش بوده است. همچنین در صدد ارائه راه های مطمئن برای رسیدن به حلقه های گم شده گزارش های مقتلی هستیم که به هر دلیل به دست ما نرسیده، ولی قراین پیرامونی به اصل وجود آن گواهی می دهد. در نهایت، این رساله در صدد شناخت مؤلفه های مهم تاریخ نگاری مقتل و ارائه روش هایی است که آسیب های وارده به این بخش را به پایین ترین حد برساند.

کلیدواژه ها: مقتل نگاری، مکتب کوفه، مکتب مدینه، مؤلفه های مقتل، مقتل اهل بیت علیهم السلام، اخباری گری.

پیشگفتار

یکی از مباحث مهمی که در راستای شناخت محتوایی تاریخ‌نگاری مطرح است، معرفت‌شناسی و از اجزای مهم آن معرفت‌گزاره‌ای می‌باشد.^۱ در مباحث پژوهش تاریخی، توجه فراوانی به آن صورت گرفته است و می‌توان یافته‌های مورخان جدید را برگرفته از داده‌های معرفت‌شناسی تاریخی در گذشته دانست. کالینوود^۲ از جمله کسانی است که به این مطلب تصریح دارد.^۳ بنابراین، ضرورت پرداختن تحلیلی به وقایع تاریخی، امری بدیهی است که بر هر پژوهشگری روشن است. از همین زاویه، پرداخت‌های تاریخی در شکل‌های مختلف آن اعم از گزارش واقعه یا بررسی عوامل بیرونی و درونی آن در مباحث مربوط به نقد منابع، به شکل پیشرفته و روش‌مند، مطلبی است که از متون تاریخ‌نگاری اصیل از عهد کهن تا به امروز می‌توان به دست آورد. حال با توجه به نکته‌های یادشده، مسئله تاریخ‌نگاری اسلامی که از ابعاد مختلف برای ما اهمیت دارد و نیز از نظر شکلی و محتوایی، به صورت یک fact علمی مطرح است، موضوع مورد نظریه‌ی تاریخی‌نگاری مقتل یکی از مباحثی است که بایستی به طور جداگانه و به تفصیل

1. propositional knowledge.

2. Colingwood.

۳. استنفورد، ۱۳۸۵ش، ص ۶-۷.

مورد مذاقه و بحث قرار گیرد. نظریه این که شیوه‌های این نوع از تاریخ‌نگاری، رابطه بسیار تنگاتنگ با تأثیر متقابل در اساس تاریخ‌نگاری اسلامی دارد، تحلیل شیوه‌ها، بررسی اجزا، پرداخت به عناصر این شکل از تاریخ‌نگاری، علل و عوامل آن و ...، از ضرورت‌های علم تاریخ‌نگاری مقتل است و این رساله، عهده‌دار آن با عنوان «بررسی تحلیلی شیوه‌های تاریخ‌نگاری مقتل» می‌باشد. حدّ زمانی این موضوع که تا پایان سده پنجم در نظر گرفته شده، می‌تواند حاکی از سه مطلب اساسی باشد. نخست اینکه مانند سایر اجزا در تاریخ‌نگاری اسلامی، ریشه اساسی این نوع تاریخ‌نگاری نیز برگرفته از سده‌های اولیه تا نهایت سده پنجم هجری است و دوم، اینکه رخدادهای اصلی دست‌مایه این تاریخ‌نگاری، در همان سده‌های اولیه پیش آمده است و سوم، مقتل‌نویسی، یکی از نخستین شیوه‌های تاریخ‌نگاری اسلامی بوده است. تقارن محتوایی و شکلی مقتل‌نویسی از جهت زمانی با نخستین شیوه‌های تاریخ‌نگاری اسلامی بوده است، زیرا همان‌طوری که تاریخ‌نگاران مقتل در سده‌های اولیه، اغلب در مباحث دیگر تاریخ‌نگاری اسلامی نیز کار کرده‌اند - که این خود حاکی از وثاقت ایشان نیز می‌تواند باشد - ما نیز به این شیوه عمل کرده‌ایم. به همین جهت و به خاطر تأمین هدف‌های این رساله، اجزای تشکیل‌دهنده‌اش شامل پنج فصل می‌باشد که به طور اجمال، توضیحاتی درباره هر کدام ارائه می‌شود.

فصل نخست، کلیات که در برگیرنده عناوینی مانند ضرورت انتخاب موضوع، تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن، هدف‌ها و فرضیه‌ها و پرسش‌ها، پیشینه پژوهشی، مفهوم‌ها و اصطلاحات، معرفی منابع است.

فصل دوم، شامل بررسی علل، عوامل، ریشه‌ها و مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری است که در برگیرنده عناوین زیر است:

مکتب تاریخ‌نگاری عراق، تأثیر از ایرانیان در تاریخ‌نگاری، ضرورت داشتن این شیوه از تاریخ‌نگاری در مکتب کوفه و ارتباط آن با سایر اجزا، گرایش به اهل بیت علیهم‌السلام، قیام‌های سادات حسنی علیهم‌السلام و حسینی علیه‌السلام، امارت‌های محلی منسوب به شیعه، قیام‌های منسوب به شیعه، تأثیر گرفتن از داستان‌های حماسی و احساسی در ایام‌العرب، مؤلفه‌های شکلی و محتوایی.

فصل سوم، نقد و بررسی آثار تاریخ‌نگاران مقتل.

فصل چهارم، بررسی جوامع روایی در تاریخ‌نگاری مقتل.

فصل پنجم، آسیب‌شناسی که در برگیرنده مباحثی همچون:

علل و عوامل تحریف، وجود حلقه‌های گم شده، وجود غلو و اغراق و در نهایت، مبحث انتهایی این رساله، شامل نتیجه‌گیری خواهد بود.